

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ (1893-1996)

Επιμέλεια Ελένη Γιαννίτσιου & Γεωργία Λειβανά
Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας, Αθήνα 2000

Οι βιβλιογραφίες μπορεί να μην είναι τα συναρπαστικότερα των αναγνωσμάτων, δεν παύουν όμως να αποτελούν τον θεμέλιο λίθο της επιστημονικής έρευνας· έρχεται λοιπόν σαν σαφής επισφράγιση της ενηλικίωσης της ελληνικής φωτογραφίας το γεγονός ότι αποκτά επιτέλους την απαραίτητη αυτή υποδομή. Η *Ελληνική Βιβλιογραφία για τη Φωτογραφία (1893-1996)*, στις 208 σελίδες της οποίας καταγράφονται στοιχεία για 1.020 εκδόσεις, καταρτίστηκε από τις βιβλιοθηκονόμους Ελένη Γιαννίτσιου και Γεωργία Λειβανά και εκδόθηκε από τον Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας με οικονομική υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού. Το αποτέλεσμα δικαιώνει απόλυτα τη χορηγεία, χωρίς την οποία δύσκολα θα έβλεπε το φως η σχετικά αντιεμπορική αυτή δημοσίευση.

Σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, για κάθε βιβλίο παρατίθενται τα εξής στοιχεία: 1) αύξων αριθμός· 2) η πηγή της πληροφορίας· 3) η κυρίως αναφορά, δηλαδή το όνομα του υπεύθυνου φωτογράφου, συγγραφέα ή οργανισμού· 4) τίτλος· 5) τόπος έκδοσης· 6) εκδότης· 7) χρονολογία έκδοσης· 8) αριθμός σελίδων και διαστάσεις· 9) πρόσθετες πληροφορίες, λ.χ. «περιέχει βιογραφικά σημειώματα»· 10) ISBN· 11) σύντομο σχόλιο.

Το κυρίως σώμα της *Βιβλιογραφίας* αποτελείται από τα λήμματα σε αλφαβητική σειρά κατά συγγραφέα, έτσι ώστε τα περισσότερα βιβλία κάθε φωτογράφου να βρίσκονται συγκεντρωμένα. Για ευρύτερη όμως έρευνα, πίο εύχρηστη είναι η αναδρομή στο γενικό ευρετήριο ονομάτων όπου αναφέρονται αλφαβητικά οι φωτογράφοι, αλλά και οι συγγραφείς, επιμελητές, μεταφραστές, συλλέκτες, και προλογίζοντες. Έτσι, ανατρέχοντας στο όνομα “Αντωνιάδης, Κωστής”, βρίσκουμε τρία λήμματα, τα υπ’αριθμόν 287, 288 και 650· το πρώτο αναφέρεται σε λεύκωμα φωτογραφιών, το δεύτερο σε συλλογή δοκιμίων και το τρίτο σε εισαγωγικό κείμενο καταλόγου. Άλλα επιμέρους ευρετήρια είναι αφιερωμένα σε τίτλους βιβλίων, σε τίτλους περιοδικών και ειδικών τευχών, σε θέματα, σε δημιουργούς, σε εκδότες και σε εκδόσεις ανά έτος.

Κατά πάγια τακτική, τα ονόματα με λατινικούς χαρακτήρες τοποθετούνται όλα μαζί πριν από τα ελληνικά. Το αποτέλεσμα είναι η φαινομενική εξαφάνιση της Έλλης Σεραϊδάρη, αφού η φωτογράφος δεν κρύβεται ούτε στο “Σεραϊδάρη” (η ορθότερη κατά τη γνώμη μου εκδοχή), ούτε στο “Σουγιουτζόγλου”, αλλά ούτε και κάτω από το εκνευριστικό εκείνο “Νέλλης”. τελικά βρίσκεται στους λατινικούς πίνακες υπό την ονομασία Nelly’s. Είναι, πιστεύω, προβληματική η θέσπιση ξεχωριστής κατηγορίας λατινικών ονομάτων σε ελληνική βιβλιογραφία· εάν εκεί τοποθετείται η Σεραϊδάρη, τότε γιατί όχι και οι Constantine Manos ή John Demos; Προτιμότερη μάλλον λύση θα ήταν η συγχώνευση των δύο αλφαβήτων κατά το πρότυπο των τηλεφωνικών καταλόγων.

Η σχολίαση είναι συχνά το χρησιμότερο στοιχείο για τον ερευνητή, αλλά και το πιο κοπιώδες για τον βιβλιογράφο. Στην παρούσα περίπτωση, οι επιμελήτριες χρειάστηκε να επινοήσουν πάνω από χίλια κατατοπιστικά και προπάντων σύντομα σχόλια· δεν πρέπει λοιπόν να εκπλήσσει το γεγονός ότι μερικές φορές αστόχησαν. Το λήμμα 361, παραδείγματος χάρι, αναφέρεται στο βιβλίο του Νίκου Δαβανέλλου *Γύφτοι σοφοί και γύφτοι μάγοι: Παλαμάς, ο δωδεκάλογος του γύφτου*, τίτλος που οπωσδήποτε κινεί την περιέργια. Το σχόλιο, δυστυχώς, δεν είναι ιδιαίτερος διαφωτιστικό: *«Το λεύκωμα παρουσιάζει φωτογραφίες από την τσιγγάνικη ζωή, χωρίς ωστόσο να περιορίζεται στην απλή αποτύπωση της γραφικότητάς των. Σκοπός των εικόνων να αποδώσουν το βαθύτερο νόημα της ζωής και της ύπαρξης αυτών των ανθρώπων»*. Σκοπός αξιέπαινος αν και όχι ιδιαίτερα εύκολος η φωτογραφική απόδοση του οποιουδήποτε βαθύτερου νοήματος, με τι αποτελέσματα όμως; Και ποιο ρόλο παίζει εδώ ο Παλαμάς;

Συχνά το σχόλιο ισοδυναμεί με σύντομο απόσπασμα του βιβλίου, διευκολύνοντας ως ένα βαθμό το έργο των βιβλιογράφων. Η τακτική αυτή είναι απόλυτα αποδεκτή, αρκεί η επιλογή των λημμάτων να γίνει με κάποια οξυδέρκεια, ώστε τα πολύ σύντομα αυτά κείμενα να είναι πραγματικά χρηστικά. Διαβάζοντας για τον δείνα φωτογράφο πως *«ο δημιουργός... κινείται σε μια λεπτή γραμμή ανάμεσα στην έλξη και στην αποστροφή, που του προκαλούν η υπερβολή, το συναίσθημα, το νόημα, η καλαισθησία»*, δεν νομίζω να έχουμε αποκομίσει καμμία ιδιαίτερος χρήσιμη πληροφορία. Οι συντάκτριες βέβαια είναι αναγκασμένες να δουλέψουν με το υλικό που βρίσκουν, και η γενικά χαμηλή στάθμη της φωτογραφικής κριτικής σε συνδιασμό με την εθνική μας ροπή προς την «πλουμιστή» γραφή ευθύνονται για κρίσεις όπως *«...εκείνο που φιλοδοξεί είναι να δώσει μέσα από μια προσωπική ματιά, τον χαρακτήρα, την ατμόσφαιρα, ένα κομμάτι από την πανάρχαια και τραυματισμένη ψυχή της, που είναι πάντα νέα και ζωντανή»* (πρόκειται για λεύκωμα φωτογραφιών από την Κύπρο).

Προβληματικό επίσης είναι το γεγονός ότι δεν αναφέρεται πάντοτε ο συγγραφέας του αποφθέγματος. Παραμένει ουσιώδες για τον μελετητή να γνωρίζει εάν οι δύο-τρεις κατά κανόνα κολαυκευτικές αυτές φράσεις είναι γραμμένες από άτομο με στοιχειώδη γνώση του χώρου, ή εάν το συνέταξε με αγάπη ο καλλίτερος φίλος του καλλιτέχνη, η μητέρα του ή ακόμα και ο ίδιος. Τελικά, ίσως ποιο χρήσιμες είναι οι απλές πληροφοριακές ενδείξεις, όπως αυτές που πλαισιώνουν το βιβλίο της Johanna Weber *Πρόσωπα από την Αντίσταση: «Το λεύκωμα αποτελείται από πορτραίτα ανθρώπων της αντίστασης. Οι φωτογραφίες συνοδεύονται από συνεντεύξεις της φωτογράφου με τα πρόσωπα αυτά»*.

Το βιβλιογραφικό έργο μπορεί εκ πρώτης όψεως να φαίνεται μηχανικό, στην πράξη όμως απαιτεί κρίση και γνώση του θέματος, προπάντων όταν πρόκειται για τον ευρύ και συχνά χαώδη χώρο της φωτογραφίας. Στο σύντομο εισαγωγικό τους σημείωμα, οι επιμελήτριες εκθέτουν τη μεθοδολογία που ακολούθησαν: αναζήτησαν υλικό *«με θέμα τη τέχνη, την*

τεχνική, την ιστορία και την αισθητική της φωτογραφίας», αποκλείοντας «ημερολόγια, φυλλάδια, διαφημιστικά έντυπα, προγράμματα και προσκλήσεις εκδηλώσεων [...] καθώς και ανέκδοτα φωτογραφικά λευκώματα με ένθετες φωτογραφίες». Συμπεριέλαβαν ελληνικά βιβλία, μεταφράσεις στα ελληνικά, βιβλία που εκδόθηκαν στο εξωτερικό με δουλειά ελλήνων φωτογράφων, αλλά και «βιβλία που εκδόθηκαν στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και περιλαμβάνουν δουλειές ξένων φωτογράφων με αποκλειστικό φωτογραφικό θέμα την Ελλάδα».

Η τελευταία αυτή κατηγορία είναι συζητήσιμη, αφού ο συνολικός αριθμός βιβλίων που ανταποκρίνονται σε αυτήν υπερβαίνει κατά πολύ τις δυνατότητες του τόμου, με αποτέλεσμα η κάλυψη να είναι αναγκαστικά πλημμελής και επιλεκτική· ούτε και είναι πρόδηλη η χρησιμότητα, στο πλαίσιο φωτογραφικής βιβλιογραφίας, πληροφοριών σχετικά με ξένους τουριστικούς οδηγούς όπως το *Grèce* του Pierre-Jean Launay (Παρίσι, 1954) που περιέχει «*φωτογραφίες και κείμενα με θέμα τοπία και αρχαιολογικό χώρο*». Θα ήταν ίσως προτιμώτερο μελλοντικές εκδόσεις να περιοριστούν σε έλληνες φωτογράφους, υιοθετώντας όμως την ελαστικότερη δυνατόν ερμηνεία του όρου ώστε να συμπεριλαμβάνονται και ξένοι φωτογράφοι εγκαταστημένοι στην Ελλάδα ή όσοι έχουν κάποιο ισχυρό δεσμό με τη χώρα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πίνακας εκδόσεων ανά έτος. Το πρώτο χρονολογικά λήμμα της βιβλιογραφίας είναι *Η Φωτογραφία άνευ διδασκάλου: ήτοι μέθοδικός οδηγός του ερασιτέχνη και εξ επαγγελματία* του Σ. Δ. Σταματιάδη (Αθήνα 1893). Κατά τη διάρκεια των επομένων δέκα ετών, δεν φαίνεται να δημοσιεύθηκε στην Ελλάδα άλλο φωτογραφικό βιβλίο· το 1903 μόνο εμφανίζεται το επόμενο, που μάλλον δεν είναι ό,τι θα περίμενε κανείς: πρόκειται για την *Εικονογραφία φωτογραφική, μεθ' ιστορικού παθολογικών περιπτώσεων εν τω νοσοκομείω "Ελπίς"* του Γ. Α. Δημητρίου, που σύμφωνα με το σχόλιο παρουσιάζει «*ακραία και σπάνια ιατρικά περιστατικά...*».

Ούτε και τα επόμενα χρόνια αυξάνει ο ρυθμός, αφού μέχρι το 1916 δημοσιεύονται όλα κι' όλα τέσσερα ελληνικά φωτογραφικά συγγράμματα: οι πρακτικοί οδηγοί Ραυτόπουλου και Ρουσοπούλου, και τα δύο πρώτα λευκώματα, αμφότερα – πληροφορούμεθα με κάποια κατάπληξη – έργα Αγιοριτών μοναχών. Από το 1919 έως το 1952 οι ελληνικές φωτογραφικές εκδόσεις αριθμούν κατά μέσον όρο κάτι λιγότερο από δύο ανά έτος, ενώ από το 1953 έως τα μέσα της δεκαετίας του εβδομήντα ο μέσος όρος μόλις διπλασιάζεται. Από το σημείο αυτό και πέρα, απόρροια προφανώς της κλιματος που δημιουργείται με τη Νέα Ελληνική Φωτογραφία, ο αριθμός ελληνικών φωτογραφικών εκδόσεων αυξάνεται σταθερά: 12 το 1978, 19 το 1980, 39 το 1985, 48 το 1992 και 73 το 1995.

Παράλληλα με τον ανερχόμενο αριθμό εκδόσεων επέρχεται και μια πιάσιγανή ποιοτική βελτίωση. Μέχρι τα τέλη του εβδομήντα, το μεγαλύτερο βάρος έπεφτε σε λευκώματα τουριστικο-ταξιδιωτικού περιεχομένου, σε

νοσταλγικές εκδόσεις του είδους «Η Αθήνα (Πάτρα/Χίος/Τούμπα) που έφυγε» εικονογραφημένες κυρίως με παλιά ταχυδρομικά δελτάρια, καθώς και σε λίγες συλλογές κλασικών ελλήνων φωτογράφων που όμως συνήθως στερούντο ανάλυσης, ερμηνευτικών σχολίων και αξιολόγησης. Για πρωτογενή επιστημονική έρευνα, βέβαια, δεν γινόταν λόγος.

Σιγά-σιγά εμφανίσθηκαν και τα πρώτα σοβαρά συγγράμματα. Μεταξύ των πρωτοπόρων αυτών, αξίζει να μνημονευθούν η *Ιστορία της Ελληνικής Φωτογραφίας* του Άλκη Ξανθάκη (ΕΛΙΑ, 1981), η μετάφραση του *Φωτεινού Θαλάμου* του Roland Barthes (Κέδρος, 1984), ο κατάλογος *Αθήνα 1839-1900* (Μουσείο Μπενάκη, 1985), τα δοκίμια του Δημοσθένη Αγραφιώτη με τίτλο *Αποτυπώματα, υφαρπαγές* (Μωρεσόπουλος/Φωτογραφία, 1988), το λεύκωμα *Nelly's, 1899-1998: Αυτοπροσωπογραφία* σε επιμέλεια Ε.Χ. Κάσδαγλη (Αθήνα, 1989), και η μονογραφία *Σπύρος Μελετζής: Φωτογραφίες 1923-1991* σε επιμέλεια Αρτέμιδος Μαρκοπούλου (Φωτογράφος, 1992).

Σήμερα, καθώς ανεβαίνει σταδιακά το ενδιαφέρον του κοινού για τη φωτογραφία και για την ελληνική φωτογραφική ιστορία, ενώ παράλληλα αυξάνονται οι απαιτήσεις για επαγγελματικές εκδόσεις και σοβαρή αντιμετώπιση του μέσου, βλέπουμε πως στα πολυτελή φωτογραφικά λευκώματα (αυτά που οι αγγλόφωνοι χαρακτηρίζουν με κάποια δόση περιφρόνησης “coffee-table books”) που τόσο αγαπάνε οι Έλληνες εκδότες, έρχονται να προστεθούν όλο και περισσότερες σοβαρές, εμπειριστατωμένες εργασίες. Ας ελπίσουμε πως μελλοντικές αναθεωρήσεις της *Ελληνικής Βιβλιογραφίας για τη Φωτογραφία*, ίσως και με δυνατότητα πρόσβασης από το διαδύκτιο, θα συνεχίσουν να μνημονεύουν την πορεία των.

© Γιάννης Σταθάτος 2002

Πρώτη δημοσίευση, *Φωτογράφος* 102 (Μάρτιος 2002)